

Печерський Олег Віталійович –
кандидат юридичних наук

ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД

Здійснено критичний аналіз нормативних актів, що регулюють відносини у сфері доступу до публічної інформації в Україні. У теоретичному й термінологічному правових вимірах запропоновано шляхи вдосконалення чинного законодавства в інформаційній сфері.

Ключові слова: публічна інформація; громадянське суспільство; розпорядники інформації; обмеження та свобода інформації.

Осуществлен критический анализ нормативных актов, регулирующих отношения в сфере доступа к публичной информации в Украине. На теоретическом и терминологическом правовых уровнях предложены пути совершенствования действующего законодательства в информационной сфере.

Ключевые слова: публичная информация; гражданское общество; распорядители информации; ограничение и свобода информации.

The manuscript. The paper deals with the review of normative acts which regulate relationships in the field of access to the public information in Ukraine. The ways of improvement of information field laws currently in force are suggested at the theoretical and terminological legal levels.

Keywords: public information; civil society; information manager; limitation and freedom of information.

Меріод 2009–2013 рр. означений активізацією законотворчої та правозастосовної уваги до інформаційного обміну в соціальній сфері України. Шлях до розбудови інформаційного суспільства як умови становлення громадянського суспільства й держави панування права дедалі актуальнішим стає не тільки для законотворців, а й для наукової юридичної спільноти та українського суспільства загалом.

Попри позитивні прецеденти, значної еволюції в доступі до публічної інформації в Україні поки не спостерігається. Українцям і далі відмовляють у праві знати. Особливо це стосується найбільш делікатних тем, де порушено майнові інтереси чиновників.

Метою статі є критичний аналіз нормативних актів, що регулюють відносини стосовно доступу до публічної інформації в Україні. У статті пропонуються шляхи вдосконалення чинного законодавства в інформаційній сфері.

Тележурналіст, автор документального фільму «Відкритий доступ» Сергій Андрушко зазначає: «Що стосується квартир, грошей, декларацій – усе це залишається за високим парканом чиновників. Стіна між громадянами та чиновниками ще стоїть. А деякі депутати вносять ще додаткові законопроекти, щоб ще одну стіну побудувати і ще там поставити собаку, яка буде гавкати і відлякувати, щоб громадяни взагалі нічого не запитували про інформацію» [1].

У свою чергу, журналіст Центру громадянських свобод Марія Томак зауважує, що отримати інформацію від такої структури, як, наприклад, Укрзалізниця, українською. Вона стверджує: «Ми звернулися, щоб з'ясувати, чи використовується особиста інформація про громадян у зв'язку з поверненням України до іменних квитків, а отже, є запити від СБУ і МВС України до Укрзалізниці з проханням надати ту чи іншу персональну інформацію; яким чином вона збирається, обробляється та з якою метою. Відповідей від трьох залізниць – Донецької, Львівської й Одеської – ми не отримали взагалі. Решта – відповіли, що це взагалі не належить до суспільно важливої інформації» [1].

Як відомо, в Україні Закон «Про доступ до публічної інформації» діє з 2011 р. Згідно з ним, органи влади зобов'язані в п'ятиденний строк надати відповідь на запит громадянина щодо суспільно важливої інформації.

Актуальність проблем законодавчого регулювання доступу до публічної інформації стали й підставою для практичного аналізу справ у цій сфері, здійсненого громадською організацією «Опора» у 2013 р., члени якої оприлюднили результати вимірювання всеукраїнського Індексу публічності

місцевого самоврядування. Дослідження, базоване на спеціально розробленій методології, презентує рівень відкритості, прозорості і підзвітності місцевого самоврядування, а саме – міського голови, виконавчих органів і депутатів – трьох основних об'єктів вимірювання [2].

За словами Олександра Неберикута, координатора кампанії «Вимірювання Індексу публічності місцевого самоврядування», дослідження було спрямоване на те, щоб зрозуміти, наскільки публічно приймаються рішення і втілюється в життя політика муніципалітету, яким є внесок основних суб'єктів місцевого самоврядування в цей процес. Загалом вимірювання було проведено в 11 обласних центрах України, серед яких Донецьк, Івано-Франківськ, Луганськ, Луцьк, Львів, Миколаїв, Одеса, Рівне, Черкаси, Чернігів та Ужгород. Протягом останніх чотирьох місяців у цих містах представники мережі «опора» та партнерських організацій надсилали запити на інформацію, ходили на прийоми до чиновників і депутатів, відвідували пленарні засідання рад, аналізували контент офіційних веб-сайтів та друкованих видань рад. Результатом такої роботи стали відповіді на оперативні питання (всього – 202), що дало змогу об'єктивно оцінити роботу органів і посадових осіб місцевого самоврядування та скласти рейтинг публічності муніципалітетів й, зокрема, міських голів, виконавчих органів і депутатів місцевих рад.

Отже, у загальному рейтингу публічності місцевого самоврядування перше місце посіла Івано-Франківська міська рада із сумарним показником у 68 % з можливих 100 %. На другому місці опинилися органи місцевого самоврядування Луцька (65 %), на третьому – Львова (61 %). Рейтинг замикають Черкаська (39 %) та Ужгородська (32 %) міські ради [2].

Останню позицію зайняли виконавчі органи Ужгородської міської ради. Найнижчим є рейтинг публічності депутатів місцевих рад. Жоден депутатський корпус не досяг рівня 55 %. На першому місці в цьому рейтингу є депутати Луцької міської ради, а найменш публічними – міські обранці Ужгорода [2].

Крім цього, методологія вимірювання дає змогу порівнювати результати відповідно до трьох принципів – прозорості, відкритості й підзвітності. Найнижчі рейтинги в цих

порівняннях отримав параметр «підзвітність депутатів міських рад» – жодна рада не пододала бар'єр вище 53 %. Єдиний параметр, лідер рейтингу, у якому перетнув позначку у 90 % – це «відкритість виконавчих органів». Перше місце посіли виконавчі органи Івано-Франківської міської ради (92 %) [2]. Усі ці дані свідчать про те, що проблемних аспектів у сфері нормативного регулювання відносин з приводу доступу до публічної інформації в Україні ще досить багато. Певну частину з них спробуємо розкрити в цій статті.

Законопроекти Закону України «Про доступ до публічної інформації», Закону України «Про захист персональних даних» та Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» було підготовлено і заплановано для другого читання на 15 грудня, проте розглянуто їх було на сесії Верховної Ради України 13 січня 2011 р., у результаті чого ухвалено практично одностайно без поправок.

Результати цього законотворчого процесу було проаналізовано у виданні «Права людини в Україні 2009–2010» в узагальненій доповіді Харківської правозахисної групи, у розділі «Право на доступ до інформації», яку було підготовлено співголовою Харківської правозахисної групи (ХПГ) Євгеном Захаровим [3].

Досліджуючи ухвалені закони, аналітики ХПГ дійшли низки висновків, що стосуються по-перше, усунення суттєвих недоліків чинного Закону «Про інформацію», а по-друге, потреби у відповідності міжнародним стандартам.

Законодавець ототожнив поняття «інформація про фізичну особу» та «персональні дані». Це виглядає дрібницею, проте є дуже важливим моментом, оскільки надасть можливість пов'язати норми внутрішнього й міжнародного законодавства, рішень національних і міжнародних судів. Ще одна така суттєва «дрібниця» – поява серед видів інформації за змістом (ст. 10 Закону України «Про інформацію») інформації про стан довкілля (екологічної інформації). Так, ототожнення термінів «інформація про стан довкілля» та «екологічна інформація» надає можливість уважати, що конституційна норма щодо відкритості інформації про стан довкілля й норми Закону України «Про охорону навколишнього природного

середовища», що оперують поняттям екологічної інформації, передбачають одне й те ж.

Визначення екологічної інформації в ст. 16 чітко відповідає Оргуській конвенції [4, ст. 16]. Ця інформація не може належати до інформації з обмеженим доступом, крім відомостей про місце розташування військових об'єктів. Цю норму також можна оцінити позитивно.

До негативних рис законів можна віднести звуження кола тих, хто шукає інформацію, – вони названі запитувачами, а до позитивних рис – розширення кола тих, кого закон зобов'язує надати інформацію: розпорядників інформації.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про доступ до публічної інформації», запитувачі інформації – це фізичні та юридичні особи, об'єднання громадян без статусу юридичної особи.

У цьому списку відсутні засоби масової інформації (у тому числі зарубіжні), оскільки вони можуть і не мати статусу юридичної особи, а отже не потрапляють до переліку запитувачів. Зазначимо також, що до кола суб'єктів інформаційних відносин (ст. 4 Закону України «Про інформацію») об'єднання громадян без статусу юридичної особи не потрапили, що свідчить про потребу в усуненні неузгодженості цих нормативних актів. Немає також у переліку суб'єктів держави загалом, інших держав і міжнародних організацій, що є суб'єктами інформаційних відносин у чинному Законі України «Про інформацію». Наприклад, ООН, Рада Європи, ЄС та ОБСЄ, згідно з чинним законом, можуть запитувати інформацію в Україні, а згідно з новими законами, – не можуть.

Розпорядниками інформації, згідно зі ст. 13 Закону України «Про доступ публічної інформації», визнаються суб'єкти владних повноважень; юридичні особи, що фінансуються з державного, місцевих бюджетів, бюджету Автономної Республіки Крим (стосовно інформації щодо використання бюджетних коштів); особи, якщо вони виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, включаючи надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг (стосовно інформації, пов'язаної з виконанням їх обов'язків); суб'єкти

господарювання, що займають домінуюче становище на ринку або наділені спеціальними чи виключними правами, або є природними монополіями (стосовно інформації щодо умов постачання товарів, послуг та цін на них). Порівняно з чинним Законом України «Про інформацію», де адресатами інформаційних запитів можуть бути тільки органи законодавчої, судової та виконавчої влади, це суттєве покращання доступу до інформації.

Із набранням цим законом чинності матеріали оцінки впливу на довкілля, звіти по інвентаризації викидів забруднювальних речовин, результати моніторингу впливу діяльності на довкілля та будь-яка інша екологічна інформація, що створюється суб'єктами господарювання, стануть публічною інформацією, і відповідно, відкритою для громадськості.

З позиції забезпечення доступу до екологічної інформації ці закони – помітний крок уперед.

Водночас формулювання права на інформацію та його обмежень (ст. 5, 6 Закону «Про інформацію», ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації») не відповідають міжнародним стандартам, зокрема ст. 10 Європейської конвенції. Згідно з ч. 1 ст. 10, «кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади й незалежно від кордонів». Ніде в нових законах ви не знайдете згадки про здійснення права на інформацію незалежно від державних кордонів, хоча в епоху Інтернету це є аксіомою. Далі, відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону «Про інформацію», «реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи й законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб».

Цю норму виконати неможливо: реалізація права на інформацію, як правило, порушує чийсь інтереси. Фактично це положення загрожує здійсненню права на інформацію й надає можливість чиновнику за бажання відмовити в задоволенні більшості інформаційних запитів.

Ч. 2 ст. 10 проголошує: «Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що

встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду». Порівняйте з ч. 2 ст. 6 Закону України «Про інформацію»: у ньому, по-перше, обмежується власне право на інформацію, а не його здійснення, а по-друге, відсутня презумпція для обмеження бути необхідним у демократичному суспільстві. Постає питання: хто заважав законодавцю просто повторити в законі положення ст. 10?

Норми ст. 10 Конвенції необхідно було закріпити в новій редакції Закону України «Про інформацію», оскільки рішення Європейського суду є джерелом права в національній правовій системі згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [5, ст. 10].

Важливим питанням є реалізація трискладового тесту, за допомогою якого зважується шкода від розкриття суспільно важливої інформації, яка завдається легітимній меті, і шкода від утаємничення цієї інформації. У ч. 2 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» цей тест прописаний досить чітко. А ось у Законі «Про інформацію» (ст. 29 та ч. 3 ст. 30) – ні. Якщо розуміти ч. 3 ст. 30 буквально, то будь-яку суспільно необхідну інформацію з обмеженим доступом можна розголошувати незалежно від шкоди, яку буде при цьому завдано. Ще одна неузгодженість двох нових законів. До того ж, визначення суспільно необхідної інформації у ч. 2 ст. 29 («предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо») є надто вузьким.

До інформації з обмеженим доступом належить конфіденційна, таємна та службова інформація. Безперечним

позитивом нових законів є усунення суперечливої конструкції «конфіденційна інформація, що є власністю держави» чинного Закону про інформацію, і введення замість неї категорії службової інформації із вказівкою, які саме види інформації можуть належати до службової (ч. 1 ст. 9 Закону України «Про доступ до публічної інформації»). Тепер документам, що містять службову інформацію, присвоюється гриф «для службового користування» (ДСК), а переліки відомостей, що становлять службову інформацію, не можуть бути обмежені в доступі (ч. 3 ст. 9). Це означає, що органи державної влади, які закрили перелік відомостей із грифом ДСК, поставивши на нього гриф ДСК, повинні розкрити й оприлюднити ці переліки (а це – Кабінет міністрів України та інші органи). Норми Закону про доступ щодо службової інформації запрацюють тоді, коли буде ухвалено новий закон про неї. Бажано його підготувати й ухвалити якомога скоріше. А нині всі органи влади, самоврядування, відомства тощо повинні переглянути складені раніше переліки конфіденційної інформації, що є власністю держави відповідно до ст. 9 Закону України «Про доступ до публічної інформації», та розкрити частину документів із грифом ДСК. Ситуація, коли кількість позицій у переліках, складених обласними державними адміністраціями, коливається від 18 (Івано-Франківська, Київська ОДА) до 136 (Кіровоградська ОДА) є абсолютно неприйнятною.

Відповідно до ч. 7 ст. 6 зазначеного Закону обмеженню доступу підлягає інформація, а не документ. Якщо ж у документі міститься інформація з обмеженим доступом, то для ознайомлення надається інформація, доступ до якої не обмежено. Цей відомий принцип свободи інформації давно вже мав бути реалізований в Україні. Проте нечіткі формулювання закону можуть звести нанівець цю норму. Так, ч. 3 ст. 9 передбачає, що документам, які містять інформацію, що становить службову інформацію, присвоюється гриф ДСК, а це вже означає неможливість надати хоча б частину інформації з цього документа. Що заважало законодавцю поставити застереження, що доступ до документів з обмеженим доступом надається відповідно до ч. 2 ст. 6 цього Закону?

Крім того, для можливості застосування ч. 7 ст. 6 зазначеного Закону необхідно було скасувати в прикінцевих положеннях зміни до Закону про пресу, прийняті Верховною Радою 11 травня 2004 р. Нагадаємо, що ч. 1 ст. 2 цього Закону «Свобода діяльності друкованих ЗМІ» проголошувала «право кожного громадянина вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку відкриту за режимом доступу інформацію за допомогою друкованих ЗМІ». Аналогічно було звужено головне право журналіста – на інформацію: тепер журналіст має «право на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання відкритої за режимом доступу інформації» (п. 1 ч. 2 ст. 26 Закону України «Про друковані ЗМІ (пресу) в Україні»).

Таке обмеження – можливість працювати тільки з інформацією, яка є відкритою за режимом доступу, – що було введено в травні 2004 р., має бути скасовано. Проте, на жаль, відповідна норма в прикінцевих положеннях Закону України «Про доступ до публічної інформації» відсутня.

У ст. 3 Закону України «Про інформацію» одним з основних напрямів державної інформаційної політики назване «забезпечення інформаційної безпеки України». Водночас категорію інформаційної безпеки не визначено, хоча базовий інформаційний закон мав би містити дефініцію цього важливого поняття, яке використовується в Конституції.

Слід зауважити також, що існуюча в чинному Законі «Про інформацію» норма про заборону цензури, як прямої, так і опосередкованої, суттєво зіпсована в новій редакції Закону. Зокрема, ч. 2 ст. 24 Закону в новій редакції проголошує, що заборона цензури «не поширюється на випадки, коли попереднє узгодження інформації здійснюється на підставі закону» [6, ст. 24].

Сьогодні таких законів не існує, але ця «міна сповільненої дії» може спрацювати в майбутньому. Особливо, якщо взяти до уваги прийняття за основу 22 грудня 2010 р. проекту Концепції державної інформаційної політики, одним із пріоритетних завдань якої є «забезпечення інформаційного суверенітету України». Це поняття не має юридичного смислу, відповідну статтю зі старої редакції Закону України «Про інформацію» виключили, але воно знову стало актуальним.

У Законі України «Про доступ до публічної інформації» ретельно вписані обов'язки розпорядників щодо оприлюднення інформації, визначення структурних підрозділів або відповідальних із питань запитів на інформацію, процедура розгляду запитів.

Для надання відповіді на запит надається лише п'ять робочих днів, а не місяць, як було раніше. Більше того, закон встановлює види інформації, щодо якої відповідь повинна надаватися іще швидше – протягом 48 годин. Це інформація, необхідна для захисту життя чи свободи особи, щодо стану довкілля, якості харчових продуктів і предметів побуту, аварій, катастроф, небезпечних природних явищ та інших надзвичайних подій, що сталися або можуть статися й загрожують безпеці громадян. Проте згідно з ч. 4 ст. 20 Закону України «Про доступ до публічної інформації», строк розгляду запиту може бути продовжений до 20 робочих днів, якщо запит стосується великого обсягу інформації або вимагає пошуку її серед значної кількості даних. Знаючи практику відповідей на запити сьогодні, можна сміливо прогнозувати, що відповіді на запити будуть надходити в кратшому разі протягом 20 робочих днів, а не 5.

Не кращим чином реалізований відомий принцип свободи інформації щодо захисту інформаторів, які розкривають інформацію про зловживання – так званих «свистунів» (англ. whistleblower). Ст. 11 вищезазначеного Закону проголошує, що «посадові та службові особи не підлягають юридичній відповідальності, незважаючи на порушення своїх обов'язків, за розголошення інформації про правопорушення або відомостей, що стосуються серйозної загрози здоров'ю чи безпеці громадян, довкіллю, якщо особа при цьому керувалася добрими намірами та мала обгрунтоване переконання, що інформація є достовірною, а також містить докази правопорушення або стосується істотної загрози здоров'ю чи безпеці громадян, довкіллю». Це фактично означає, що на посадову особу, яка розголосила інформацію, покладається тягар доведення доказів правопорушення або істотної загрози здоров'ю чи безпеці громадян, довкіллю.

На жаль, із цього Закону було видалено статті, які деталізували процедуру оскарження до Уповноваженого

Верховної Ради України з прав людини дій щодо незаконної відмови в наданні інформації. Стверджують, що це нібито зроблено на вимогу самого Уповноваженого. Таким чином, на жаль, парламентський контроль за здійсненням права на інформацію, який реалізований у всіх європейських законах про свободу інформації, в українському законі відсутній.

Отже, необхідною є зміна всіх трьох законів – про інформацію, допуск і захист – з метою їх узгодження й досягнення відповідності міжнародним договорам із прав людини, учасником яких є Україна. Нові закони запрацюють, якщо громадськість та журналісти будуть активними в пошуку й поширенні інформації. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне здійснити наступні заходи:

внести зміни до Законів «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації» та «Про захист персональних даних» з метою їх узгодження та досягнення відповідності міжнародним договорам із прав людини, учасником яких є Україна;

розкрити усі нормативно-правові акти з грифом «опублікуванню не підлягає» та проаналізувати документи з грифом ДСК щодо обґрунтованості їх засекречування;

переглянути норми ст. 15 Закону України «Про державну таємницю» і передбачити засекречування лише фрагментів, що містять державну таємницю, а не документів загалом;

проаналізувати «Звід відомостей, що становлять державну таємницю» із точки зору обґрунтованості засекречення інформації, користуючись трискладовим тестом на предмет наявності «шкоди» і впливу на «суспільні інтереси» та ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації»;

зареєструвати всі нормативно-правові акти прокуратури в Міністерстві юстиції України. Створити відкритий реєстр усіх нормативних актів прокуратури та відкрити базу даних нормативних актів, що стосуються прав та обов'язків громадян;

створити умови для ознайомлення членів територіальних громад із усіма рішеннями органів місцевого самоврядування (залежно від умов найбільш ефективним способом). Там, де це можливо, створити веб-сайти органів місцевого самоврядування із обов'язковим розміщенням повного реєстру й текстів усіх ухвалених рішень. Забезпечити опублікування та доступ у

відкритому режимі до всіх рішень місцевих адміністрацій (на рівні областей та міст Києва й Севастополя);

ураховуючи практику Європейського суду з прав людини і принципи законодавства щодо свободи інформації, розробити навчальний курс та провести навчання суддів місцевих і апеляційних судів усіх 27 регіонів України та державних службовців, які працюють у прес-службах і відділах зв'язків із громадськістю в органах державної влади та місцевого самоврядування, щодо нових інформаційних законів, міжнародних стандартів доступу до інформації та практики їх застосування в Україні. Запровадити навчальні програми для державних службовців про положення Організації Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля;

представникам ЗМІ, правозахисних та інших громадських організацій дослідити ефективність активного й пасивного доступу до інформації на центральному та місцевому рівнях та активніше оскаржувати в судовому порядку бездіяльність посадовців щодо надання інформації й відмови в наданні інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фарятъев П. Украинцам продолжают отказывать в доступе к публичной информации [Электронный ресурс] / П. Фарятъев. – Режим доступа :

<http://izvestia.kiev.ua/ru/news/30893>.

2. Яка з міських рад найпрозоріша? Результати вимірювання Індексу публічності місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://oporaua.org/news/4036-jaka-z-miskyh-rad-najprozorisha-rezultaty-vymirjuvannja-indeksu-publichnosti-miscevogo-samovrjaduvannja/01.10.2013>.

3. Права людини в Україні 2009–2010. VII. Узагальнена доповідь Харківської правозахисної групи. Право на доступ до інформації / Підготовлено співголовою ХПГ Євгеном Захаровим [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.khpg.org.ua/index.php?id=1298305673>.

4. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до

правосуддя з питань, що стосуються довілля (Орхуська Конвенція) : ратифікована Законом України № 832-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 34. – Ст. 296.

5. Про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 39. – Ст. 391.

6. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.